

RUTH BENEDICT: VZORY KULTÚRY

O podstate spoločnosti

Tri opísané kultúry kmeňov Zuni, Dobu a Kwakiutl nie sú obyčajným heterogénnym celkom rozličných kultúrnych obsahov. Každú z nich tvorí určitý kompaktný súbor ideí, vzorov a noriem, ktorými sa riadia aktivity jej členov, podporované konkrétnymi kultúrnymi inštitúciami. Tieto tri kultúry sa od seba nelíšia iba skladbou kultúrnych znakov či zdanlivo podobnými kultúrnymi znakmi predstavenými v rozdielnych formách. Odlišné sú preto, lebo ako celky sú orientované úplne odlišnými smermi. Každá kultúra ide svojou cestou a sleduje vlastné ciele. Orientáciu, ciele a zmysel každej spoločnosti nie je možné hodnotiť z pohľadu inej spoločnosti, lebo sú vo svojej podstate neporovnateľné.

Nekonečná variabilita spôsobov správania nie je v každej kultúre vymedzená do vyrovnaného a rytmického vzoru. Podobne ako mnohí jednotlivci ani mnohé spoločnosti nie sú vo svojej činnosti veľmi cieľavedomé. Sú neusporiadané. Chvíľu sa môže zdať, že sa riadia konkrétnou hodnotovou štruktúrou, ale vzápätí sa udeje niečo také, čo vôbec nesúvisí s predchádzajúcim postupom a navyše nedáva vôbec možnosť odhadnúť, čo bude ďalej.

Takýto nedostatok integrácie je hlavným znakom niektorých kultúr, zatiaľ čo iné sú, naopak, nadmerne integrované. Proces integrácie pritom prebieha vo veľmi rozmanitých podobách. Indiáni žijúci na území Britskej Kolumbie si osvojili niektoré kultúrne znaky od susedných kmeňov. Kultúrne vzory súvisiace s postojom k majetku prevzali od iného kmeňa ako časti náboženských obradov a od ďalších kmeňov si osvojili zase iné, s predchádzajúcimi vôbec nesúvisiace kultúrne vzory. Mytológia týchto kmeňov je zmesou najrozličnejších príbehov o hrdinských činoch, ktoré pochádzajú pôvodne od susedných indiánskych kultúr. Napriek zdanlivej rozmanitosti pôso-

bí na nás ich kultúra veľmi chudobne. Kombináciou navzájom nesúvisiacich kultúrnych znakov nie je možné dosiahnuť fungujúcu štruktúru celku. Preto je sociálna organizácia u týchto kmeňov veľmi málo rozvinutá, obradné postupy sú chudobnejšie než u iných preliterárnych kultúr a ani košíkárstvo a techniky korálikových výšiviek nie sú pre výtvarníkov veľkou inšpiráciou. Aj v súbore základných vzorov správania prevláda nekoordinovanosť a náhodnosť. S kultúrou týchto indiánskych kmeňov je to ako s človekom, ktorý bol vystavený mnohým rozličným ideovým vplyvom.

Dezintegrácia však v tomto prípade nie je spôsobená iba tým, že kultúra je kombináciou kultúrnych znakov mnohých susedných kultúr. Všetko je oveľa zložitejšie. Každá oblasť života príslušníkov kmeňa má totiž v tejto kultúre oddelenú a nezávislú organizáciu. Napríklad v puberte sa venuje veľká pozornosť zasväteniu detí do sveta mágie. Mágia ovplyvňuje veľkú časť života Indiánov a s pomocou magických znalostí získavajú ochranných duchov. Naopak, na západných prériách ovplyvňujú halucinačné zážitky úplne celý život jednotlivca, všetky cesty osudu sa Indiáni dozvedajú zo svojich snových vízií. U indiánskych kmeňov v Britskej Kolumbii je duchovný život činnosťou samostatnou a nezávislou. Platí to aj v prípade bojo- vania. Slávnosti a tance tiež plnia len jedinú funkciu, a to spoločenskú. Napodobovanie rôznych zvierat v tanečných predstaveniach má za úlohu iba rozptýliť a pobaviť obecenstvo. Len imitovať zvieratá, ktoré sú zhmotnením ochranných duchov, je tabu. Indiáni z Britskej Kolumbie neslávia sviatky s náboženským významom, dokonca sa pri slávnostných príležitostiach nevenujú ani obchodným výmenám. Doslova každá oblasť života funguje akoby sama pre seba. To spôsobilo, že jeden presne vymedzený psychologický postoj nemal u týchto kmeňov možnosť vyniknúť ako základ kultúrneho vzoru.

Spolu s faktormi, ktoré zastavili proces vnútornej štrukturalizácie vyššie spomenutej indiánskej kultúry, sa na nedostatku kultúrnej integrácie môžu podieľať aj navzájom veľmi kontrastné vplyvy, ktorým je kultúra vystavená. Tieto lokálne kultúry sa nachádzajú spravidla v okrajových oblastiach dominantných kultúr. Kmene, ktoré sú nositeľmi dominantnej kultúry, žijú väčšinou uprostred územia a ich vplyv na okrajové kmene je modifikovaný vplyvom susednej dominantnej kultúry. Kmene nachádzajúce sa v akomsi prieniku dvoch i viacerých dominantných kultúr sú teda vystavené nerovnomerné-

mu vplyvu každej z nich. V sociálnej štruktúre i umeleckej tvorbe nachádzame takto zapracované tie najzvláštnějšíe kombinácie kultúrnych znakov a obsahov, ktoré však v akulturačnom procese nadobúdajú formu veľmi odlišnú od podoby v pôvodnej dominantnej kultúre, s ktorou má okrajový kmeň i tak dosť podobných znakov. Keby sme mali možnosť preskúmať historické osudy týchto hraničných kultúr, určite by sme našli vždy prítomné prvky narúšajúce harmóniu celku, ktoré sa však kultúrnou zmenou podriadia potrebným modifikáciám, aby bola takto aspoň dočasne obnovená rovnováha. Tým zaujímavejší je súčasný stav, keď pri kontakte dvoch dominantných primitívnych kultúr neprebíha akulturačný proces podľa ideálnych predstáv.

Ďalšie príklady kultúr bez výraznejšej vnútornej štruktúry nájdeme pri štúdiu migračných procesov. Kultúra kmeňa, ktorý opustí svoju materskú kultúru a usadí sa v oblasti s odlišnou civilizáciou, sa automaticky dostane do dezintegračného procesu, pričom najväčší kontrast sa prejaví vo vzoroch správania a prežívania. Podobne sú na tom aj malé spoločenstvá, ktoré sa nie vlastnou zásluhou ocitnú v blízkosti veľkých kmeňov, nositeľov agresívnej, dominantnej kultúry.

Podrobný objektívny výskum dezintegračných tendencií v kultúrach by bol nepochybne veľmi zaujímavý. Nedostatok integrácie sa nedá jednoducho zdôvodniť. Pri takomto výskume by sme sa najmä mali zamerať na odhalenie mnohých trecích plôch, ale aj na zvláštnu schopnosť kultúry pohotovo sa prispôbiť novým podmienkam. Výsledky, ktoré by takýto výskum priniesol, si teraz vôbec nevieme predstaviť. V metodologickom postupe by sme museli rátať s procesmi kultúrnej zmeny, ktorým podliehajú i tie najdezintegrovanejšie kultúrne celky. Nesúrodý súbor kultúrnych znakov dokáže poskytnúť, práve pre svoju rozmanitosť, zvláštne možnosti, ktorými sa akulturačné vplyvy uberajú.

Najlepšie príklady zmeny kontrastných kultúrnych znakov poskytujú práve kultúry, ktoré v súčasnosti označujeme za integrované. Kwakiutlovia sa nemôžu od prapočiatku chváliť takou kompaktnou civilizáciou. Skôr než sa usídlili na tichomorskom pobreží a na ostrove Vancouver, ich kmene tvorili súčasť kultúry Sališov, s ktorou dodnes na juhu susedia. So Sališmi majú Kwakiutlovia rovnakú mytológiu, priestorovú organizáciu osád aj príbuzenský klasifikač-

ný systém. Sališovia sú však individualisti a dedičné privilégia nemajú pre nich veľký význam. Všetci členovia kmeňa majú rovnaké životné šance a možnosti, ktorých využitie závisí len od individuálnych schopností každého jednotlivca. Úctu a uznanie získavajú Sališovia úspechmi pri love zveriny, šťastím v hrách a napríklad aj vešteckými či liečiteľskými schopnosťami. Aj sociálna organizácia ich kmeňa ostro kontrastuje s kultúrou Kwakiutlov.

Po obsadení nových území sa začali zaujímavým spôsobom meniť pôvodné kultúrne obsahy a vzory kwakiutlovskej spoločnosti. Osobným majetkom sa pre nich stali nielen tituly a práva vlastníť pevne stanovenú pozíciu obydlia v osade, ale aj abstraktné entity ako mýty, ochranní duchovia a právo byť členom niektorého z klanov. Nevyhnutné zmeny, ktoré musia pri adaptácii nastať, sa prejavujú vo všetkých inštitúciách kultúry Kwakiutlov, najvýraznejšie však tam, kde boli kontrasty najväčšie, v sociálnej štruktúre spoločnosti. Systém výsad a slávností potlačov, charakteristický pre kultúru severozápadného pobrežia Kwakiutlovia prevzali, ale prísne pravidlo matrilineárnej dedičnosti práv a výsad nechali nepovšimnutú. U všetkých kmeňov zo severozápadného pobrežia dostalo dieťa automaticky vznešené tituly, lebo ich zdedilo po rodičoch. Jednotliví príslušníci kmeňa Kwakiutlov sa však po celý život, ako sme spomínali v predchádzajúcej kapitole, venovali získavaniu týchto vznešených titulov, pričom každý mohol získať ktorýkoľvek z tých titulov, ktorý patril jeho príbuzenskej skupine. Po príchode na nové územie teda Kwakiutlovia prijali systém výsad, ale hru o prestíž nepodriadili nijakým pravidlám. Bola takto v ostrom protiklade s kastovým systémom kultúry Indiánov zo severozápadného pobrežia a Kwakiutlovia si zachovali svoje pôvodné zvyky z juhu, ktoré si so sebou priniesli na nové územie.

Niektoré vyhranené znaky kultúry Kwakiutlov naznačujú zaujímavé rozpory medzi pôvodnými a novými kultúrnymi konfiguráciami. Keď sa po presune kmeňov na nové územia zväčšil význam vlastníctva majetku, dostali aj následnícke pravidlá nové rozmery. U Sališov poznáme veľmi neformálnu organizáciu rodín a osád. Majetok jednotlivca sa v tejto kultúre po jeho smrti spravidla ničil. Matrilineárna dedičnosť pôvodného obyvateľstva severozápadného pobrežia Kwakiutlov veľmi neovplyvnila, našli však kompromisné riešenie medzi novým a starým systémom. Ženatý muž mal právo

získať od otca svojej ženy práva a výsady, ktoré sa neskôr stali majetkom jeho detí. Následnosť výsadných práv takto prebiehala po línii matky v každej druhej generácii. Každá druhá generácia mala možnosť výsady iba chrániť, nie ich využívať vo svoj prospech. Zistili sme, že so všetkými právami a výsadami sa narábalo podľa zákonov potlaču. Je to veľmi zaujímavý stav, ktorý predstavuje kompromisné riešenie adaptácie dvoch navzájom nevelmi zlučiteľných sociálnych systémov. V predchádzajúcej kapitole sme presne opísali, ako dokonale Kwakiutlovia tento problém vyriešili.

Vidíme, že proces integrácie prebieha aj napriek ostrým kontrastom medzi kultúrnymi prvkami, naopak príklady dezorientácie kultúr sú možno zavádzajúce. Často sa stáva, že opis kultúry je dezorientovanejší ako skúmaná kultúra, lebo podstata integračného procesu je svojou logikou výskumníkovi skrytá. Tento problém však môžeme jednoducho vyriešiť kvalitnou prácou v teréne a dôsledným teoretickým rozborom. Integračné procesy a ich dôležitá úloha v akulturačnom procese sa potom stanú omnoho pochopiteľnejšie. Musíme si však uvedomiť, že nie všetky kultúry sa dokážu prejaviť ako plne integrované, jednoliate celky podobné tým, s ktorými sme mali možnosť sa na predchádzajúcich stranách zoznámiť. Jednotlivé spoločnosti sú tvorené takými rozmanitými kultúrnymi prvkami, komplexami a vzormi, že akékoľvek úsilie pristupovať k ich výskumu podľa normatívnych postupov by určite stroskotalo. Nech by boli naše úmysly hociako čisté a k úlohe by sme pristupovali podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia, vždy musíme mať na pamäti riziko skreslenia podstatných faktov a musíme urobiť všetko preto, aby sme výskum nekomplikovali zbytočnými subjektívnymi názormi.

Najväčšie chyby, s ktorými sa pri terénnom výskume stretáme, sú také pracovné hypotézy, ktoré skúmanú problematiku zovšeobecňujú bez zrelej úvahy. Keď niekoho zaujíma najmä jazyk a zvláštne vzory správania členov imaginárnej predliterárnej kultúry, nemal by sa popri tom venovať aj výskumu kultúrnych konfigurácií, lebo by sa mohol zamotať. V terénnom výskume vždy musíte byť poctivo objektívni. Správanie nositeľov skúmanej kultúry musíte kompletne zaznamenať bez ohľadu na to, či sa všetky zistené skutočnosti zhodujú s pôvodnou pracovnou hypotézou. Kultúry, ktoré sú v tejto knihe predstavené, neboli podrobené terénnemu výskumu s cieľom overiť

konceptiu kompaktného psychologického vzoru. Etnologický opis je podaný tak, ako sa rozvíjal v teréne, bez snahy vypracovať umelú ucelenú predstavu. Výsledok je však omnoho prekvapivejší než naše očakávania. Teoretizovanie je v diskusiách o integrácii kultúry škodlivé vtedy, keď je veľmi dogmatické a všeobecné. To, čo potrebujeme, sú podrobné informácie o rozmanitých vzoroch správania a rozličných motiváciách, ktoré bývajú pre jednu kultúru inšpiratívne a pre iné nepochopiteľné. Úplne nepotrebné sú abstraktné opisy kultúrnych konfigurácií, vtesnané do úzkej platformy etnologickej školy. Pre správne pochopenie rôznych foriem, aké v rozmanitých kultúrach nadobúda sociálna organizácia, a psychologické charakteristiky jednotlivca musíme pochopiť výrazný determinujúci podiel kultúrnych obsahov a pohnútok, ktoré tvoria základ inštitúcií skúmaných kultúr.

Súvislosť kultúrnej integrácie s výskumom západnej¹ civilizácie býva v sociologickej oblasti často nesprávne pochopená. Naša spoločnosť sa často dáva za príklad kultúrnej dezintegrácie. Nevyhnutným dôsledkom veľkej komplexnosti a rýchlych zmien je strata rovnováhy medzi prvkami systému. V jednoduchých spoločnostiach takéto problémy neexistujú. Nesprávnu predstavu miery dezintegrácie spôsobuje okrem iného aj jednoduchá technická chyba vo väčšine výskumov. V primitívnej spoločnosti hovoríme o integrácii aj v geografickom zmysle, zatiaľ čo naša západná civilizácia je charakteristická okrem výraznej stratifikácie aj skutočnosťou, že rôzne spoločenské triedy žijú síce v rovnakom čase a priestore, ale podľa úplne odlišných hodnotových a normatívnych vzorov.

Úsilie využiť v modernej sociológii pojem antropologicky definovanej kultúrnej oblasti sa oplatí len v malej miere. Pre súčasný stav našej spoločnosti je charakteristické, že rozdielny spôsob života nie je primárne podriadený zemepisným rozdielom. Takto stratia sociológovia veľa času nad výskumom „teórie kultúrnych okruhov“. Pravdu povediac, takáto teória ani nejestvuje. Ak sú kultúrne znaky zoskupené podľa geografického kľúča, musíme ich študovať v geografických súvislostiach, ak nie sú, nemali by sme hľadať súvislosti tam, kde sa v najlepšom prípade dá uvažovať len o všeobecnej empirickej kategórii. V antropologickom zmysle žijeme v kozmopolitnej kultúre, rozšírenej do všetkých kútov sveta. Medzi rôznymi spoločenskými triedami, biologickými rasami a náboženskými skupinami

však existujú bezprecedentné rozdiely. Máme neporovnateľne väčšiu možnosť výberu. Takto vznikajú záujmové združenia s veľmi rozmanitými cieľmi a náplňou činnosti. V moderných podmienkach sa teda podstata kultúrnych procesov nemení, iba predmet výskumu lokálnej kultúry sa zmenil na výskum celosvetovo rozšírenej kultúry.

Proces integrácie kultúry spôsobuje vážne sociologické zmeny, nad ktorými v teórii sociológie a sociálnej psychológie visí ne jeden otáznik. Napríklad problém spoločnosti ako biologického organizmu. Moderní sociológovia a sociálni psychológovia nás presvedčujú, že spoločnosť nikdy nemôže byť a ani nebude javom existujúcim mimo ľudí. V ich teórii sa odmieta kategória „skupinového klamu“, na ktorého základe by mal fiktívny celok fungovať. Antropológovia však pri výskumoch rozmanitých lokálnych kultúr zistili, že v kategóriách individuálnej psychológie sa skúmaná problematika nedá dostatočne dobre vysvetliť. Často sa uchylujú k spomínanej mystickej kategórii a hlásajú spolu s Durkheimom, že „jednotlivec neexistuje!“,² poprípade vymyslia niečo podobné ako Kroeberova superorganická teória kultúry.³

Všetko je to však len slovíčkarenie.⁴ Ani jeden z takzvaných organistikov naozaj neverí, že by okrem duše jednotlivca mohla existovať aj akási duša spoločnosti ako organizmu. Aj u veľkého kritika teórie skupinového klamu Allporta zistíme že uznáva nevyhnutnosť sociologického výskumu skupín, ktorý však považuje za okrajovú oblasť v špeciálnej sociologickej vede.⁵ Rozpory medzi zástancami teórie, ktorá tvrdí, že spoločnosť je niečo viac než len náhodné zoskupenie jej členov, a medzi odborníkmi, ktorí nie sú toho istého názoru, sú konfliktom medzi vedcami narábajúcimi s odlišnými súbormi údajov. Durkheim začína vedeckú dráhu s vedomím kultúrnej diverzity, výskumom austrálskych domorodcov a pripomínal, niekedy však nie veľmi presvedčivo, nutnosť výskumu kultúr. A sociológovia popri výskumoch našej spoločnosti chceli vyvrátiť metodologické postupy, ktoré jednoducho pri svojej práci nepotrebujú.

Indiáni kmeňa Zuniov tvoria kultúru, ktorá žije aj mimo ich konania a myšlienok. Celú skupinu spájajú záväzné tradície, ktorých kompaktnosť môžeme oprávnenne označiť za organický celok. Pri opise ich kultúry sa nedokážeme vyhnúť určitým skresleniam, ktoré sú dané lingvistickými obmedzeniami. Ale označiť tento opis za mystické

filozofovanie nie je úplne na mieste. Ak chceme pochopiť dejinné osudy ľudského správania a prežívania, okrem metodológie individuálnej psychológie sa musíme venovať aj kategórii kultúry ako fenoménu existujúceho mimo myslenia členov spoločenstva.

Pri výskume zvykov a obyčajov zistíme, že správanie je vždy podrobené norme sociálnej prijateľnosti, a historický prístup v najširšom zmysle slova je nám zárukou, že odhalíme všetky zákonitosti spoločenskej akceptácie, respektíve jej opaku. Nezaujímá nás len psychologická stránka veci, ale aj dejinný beh udalostí, ktorý najlepšie pochopíme s odstupom času. Preto je pre antropológa nepochopiteľný výklad nášho hospodárskeho systému, ktorý sa zdôvodňuje súťaživosťou človeka. Vojenské konflikty sú zasa vysvetľované vrodenu ľudskou bojovnosťou. Poznáme aj iné zjednodušujúce vysvetlenia podrobne predstavené v najrôznejších knihách a časopisoch. Rivers bol jedným z prvých, ktorý neváhal a pomenoval tento problém⁶. Podľa neho by sme akt krvnej pomsty nemali chápať ako prejav vrodenej ľudskej pomstychtivosti, ale ľudskú pomstychtivosť by sme sa mali pokúsiť pochopiť na základe inštitúcie krvnej pomsty. Pri skúmaní žiarlivosti ako charakterovej vlastnosti stojí tento problém v rovnakej rovine a miera žiarlivosti je vždy ovplyvnená lokálnymi partnerskými a majetkovými vzťahmi.

V individuálnej psychológii ako vede sa stretávame s metodológiou, ktorá neumožňuje historický prístup k skúmanej problematike. Výklad kultúry iba prostredníctvom jednostrannej psychologickéj teórie preto nie je správny. Konfiguracionistický výklad kultúry využíva psychologickú terminológiu, ale zakladá sa na historickom skúmaní rovnako ako psychologickom. Dionýzovské správanie sa výrazne prejavuje v niektorých kultúrach. Je to dané možnosťami, ktoré v takej kultúre poskytuje psychológia jednotlivých členov kultúry. Existenciu tohto konkrétneho javu v rozličných kultúrach však podmieňujú historické okolnosti. V rôznych fázach výkladu kultúrnych foriem musíme nevyhnutne využiť kombináciu historického a psychologického prístupu, ktoré sú navzájom nenahraditeľné.

Takto sme dospeli k jednému z najdiskutovanejších problémov konfiguracionistickej antropológie, k otázke biologického základu sociálnej skutočnosti. Sama som zastávala názor, že ľudská povaha je na celom svete nemenná a možnosti distribúcie kultúrnych znakov sú v každej spoločnosti rovnaké. Závisí len od podmienok v kaž-

dej konkrétnej kultúre, ktoré z mnohých vzorov správania budú použité na kontrolu myslenia a konania ľudí. Podľa tejto teórie by teda malo platiť, že schopnosť prežiť halucinačné zážitky má v každej spoločnosti rovnaké percento obyvateľstva. V našej civilizácii sú halucinačné schopnosti zaradené do kategórie duševných úchyliiek a ľudí, ktorí sa k svojim schopnostiam verejne priznávajú, je veľmi málo. V kultúre, ktorá jednotlivcov s takýmito schopnosťami uctieva, sa nájdú mnohí, ktorí tranzové stavy prežívajú niekoľko ráz za život.

Máme ešte jedno vysvetlenie. Tvrдили nám jednoznačne, že ľudské vlastnosti nie sú ovplyvnené kultúrnym výberom, ale geneticky. Všetky rozdiely v kultúrach sú podľa tejto argumentácie podmienené biologickými faktormi. Prérioví Indiáni podľa tejto teórie vyhľadávajú vízie preto, lebo túto potrebu majú zakódovanú v génoch. Skromnosť a uzavretosť, vlastnosti známe zo správania pueblových Indiánov, majú byť tiež geneticky podmienené. Ak by podobné úvahy mali byť pravdivé, vystačili by sme pri štúdiu skupinového správania s fyziológiou a historický prístup by nám bol nanič.

Bohužiaľ, tento biologizujúci prístup stojí na vratkých nohách. Zástancovia tejto teórie by pre zvýšenie jej dôveryhodnosti mali predložiť dôkazy o výraznom vplyve fyziologických faktorov na podobu sociálnej skutočnosti. Je možné, že medzi jednotlivými rasami existujú rozdiely v bazálnom metabolizme a činnosti žliaz s vnútorným vylučovaním. Istý ohraničený vplyv na rozdielnosť kultúr môžu tieto fyziologické pochody mať. Napriek tomu, že táto problematika nepatrí do pôsobnosti kultúrnej antropológie, poteší nás, ak nám genetici a biológovia poskytnú o danej téme ucelený materiál, aby sme ho mohli pri našich výskumoch dejín kultúry využiť.

Poznatky z fyziologickej oblasti, ktoré nám, dúfam, genetici a biológovia na tému dedičnosti kultúrnych predpokladov poskytnú, však nie sú schopné pokryť celý predmet výskumu kultúrnej antropológie. Všetci severoamerickí Indiáni patria k jednej rase, ale len niektoré z kultúr sveroamerického kontinentu sú dionýzovské. Kultúra Zuniov sa nachádza na úplne opačnom konci spektra. Apolónsky charakter ich kultúry je charakteristický pre všetkých pueblových Indiánov. Aj pre kmeň Hopiov, ktorý je jednou z podskupín národa Šošonov a vykazuje výrazné dionýzovské znaky vo vlastnej kultúre. O Šošonoch sa hovorí, že ich jazyk je príbuzný jazyku Aztékov. Ďalší z pueblových Indiánov je kmeň Tewov, biologicky aj

lingvisticky príbuzný kmeňu Kajovov, obývajúcemu južné prérie. Vidíme, že kultúrne konfigurácie sú definované lokálnymi charakteristikami a prakticky nesúvisia s ostatnými vzťahmi medzi indiánskymi kmeňmi. Kmene obývajúce západné prérie nie sú navzájom biologicky príbuzné, ale zhodné hľadanie vízií ich odlišuje od ostatných indiánskych kmeňov. Indiáni z tejto oblasti pochádzajú z kmeňov Atabaskov, Algonkinov a Siousov a každá skupina má vlastný jazyk.⁷ Rody Atabaskov, Algonkinov a Siousov žijú v oblastiach, kde sa hľadanie vízií pestuje, ale aj v oblastiach, kde ich vôbec nepoznajú. Schopnosť prežívať zmenené stavy vedomia sa pestuje ako dôležitá súčasť výbavy každého normálneho úspešného muža na geograficky presne vymedzenom území.

Podobne bude chybné usilie o environmentalistickú redukciu tradičnej antropologickej tematiky, ak nás vo výskume bude zaujímať distribúcia kultúrnych znakov v čase. Všetky zmeny v správaní a prežívaní ľudí nastanú vtedy, keď sa biologické podmienky nemenia dostatočne rýchlo. Podklady na toto tvrdenie nájdeme vo vlastnej kultúre. Stredovek sa v Európe označuje ako obdobie temna. V 19. storočí tu už vládne osvietenecský duch a pozitivizmus. Zameranie kultúry jedného priestoru sa zmenilo bez toho, že by sa podobne výrazne zmenila telesná stavba jej nositeľov. V kulturologickej interpretácii správania a prežívania treba priznať istý vplyv fyziologickým faktorom, lebo ich vynechaním nedokážeme zabezpečiť objektivitu svojich výskumov. Ani biologická veda neodmieta chemické teórie, hoci sa biologická problematika čisto chemickou terminológiou vysvetliť nedá. Chemické zákony platia aj v biológii, ale platia tu aj iné pravidlá. Každá vedecká disciplína musí mať presne vymedzené zákony a pravidlá, pričom musí existovať ich vzájomná akceptácia medzi vednými odbormi. Pripomeniem, že hoci sú biologické základy kultúrneho správania človeka vo väčšine prípadov irelevantné, ich existencia nie je odmietaná. Väčšiu úlohu však zohrala súhra historických okolností.

Výskumy našej kultúry v experimentálnej psychológii sa riadia podobným postupom. V dôležitých výskumoch osobnostných charakteristík, ktoré sa nedávno robili, bolo dokázané, že aj vlastnosti ako česťnosť a rola vodcu podliehajú výrazne sociálnej determinácii. Samotná idea česťnosti u experimentálnej skupiny nezabezpečila, že by sa jej členovia navzájom nepodvádzali. Vysvitlo, že dualizmus

čestný–nečestný sa nevzťahuje na osoby, ale na situácie. Pri výskume úlohy vodcu zistili, že predstava o jednoznačne pomenovaných vlastnostiach, aké má mať potenciálny vodca skupiny, je nesprávna. Vždy závisí od konkrétnej situácie, či sa u človeka vodcovské schopnosti prejavia, alebo nie. Na základe takýchto zistení ľahšie pochopíme, že sociálne podmienené správanie v spoločnosti „nie je výrazom presne daných mechanizmov, ktoré by mali špecifickým spôsobom predeterminovať dané správanie, je to skôr súbor pohnútok, ktoré sú inšpirované našimi každodennými skúsenosťami.“⁸

Pri pohľade na kontrasty faktorov podmieňujúcich správanie v kultúrach Zuniov a Kwakiutlov sa dopracujeme k podobnému zisteniu. Pre správne pochopenie správania a prežívania ľudí v iných kultúrach musíme chcieť pochopiť aj ich normy, hodnoty, idey, kultúrne vzory a kultúrne inštitúcie. Správanie človeka je nimi všetkými ovládané do takej hĺbky, ktorú pozorovateľ stojaci mimo skúmanú kultúru jednoducho neodhalí.

Bizarné zmeny v správaní členov iných kultúr pozorovateľ odhalí jednoduchšie ako rovnaké zaujímavosti vo vlastnej kultúre. Táto tendencia je našťastie len dočasná. Ani jedna kultúra nie je založená na rozumových základoch, ani nepredstavuje jediné správne riešenie problémov ľudského bytia a dúfajme, že to bude jasné už nasledujúcej generácii. Za súčasných podmienok by sme sa vlastne mali usilovať pochopiť, že naša kultúra je len jedným príkladom spomedzi mnohých iných konfigurácií generickej kultúry.

Základný kultúrny vzor je v každej spoločnosti tvorený malou časťou vyseknutou z archy ľudských schopností a možností. Práve v predchádzajúcej kapitole sme opísali, ako je v kultúre spracované pomerne malé množstvo kultúrnych znakov a obsahov. Veľká škála všetkých odtieňov ľudského správania obsahuje veľmi veľa protichodných impulzov a v rámci jednej kultúry je z nich možné využiť len obmedzené množstvo. Správny výber je preto prvou podmienkou úspechu. Kultúra by bez neho nebola zrozumiteľná. Myslíme tým výber zo stupnice ľudského správania a prežívania, ktorý je podstatnejší ako jednotlivé detaily materiálnej či inštitucionálnej základne.

V tomto diele sme sa pokúsili názorne ilustrovať odlišné využitie možností zo škály ľudského správania, ktoré sa v troch kultúrach prejavilo odlišnými kultúrnymi vzormi. Nenárokujeme si na repre-

zentatívnosť týchto opisov v celosvetovom meradle. Opis týchto kultúr sme nezvolili náhodne. Boli to kultúry, ktoré sme poznali ako živé sociálnokultúrne systémy. Takto sme sa aspoň sčasti mohli vyhnúť pochybnostiam, ktoré sa vždy vynoria pri opise kultúr bez možnosti konfrontácie opisu so skutočnosťou. Napríklad o kultúre prériových Indiánov, ktorá bola výnimočne kompaktná, toho vieme naozaj mnoho. Kultúrne vzory sa dajú študovať v domorodých textoch, cestopisoch a záznamoch etnografov. Žiaľ, táto kultúra už neexistuje, a preto máme isté, myslím, že oprávnené pochybnosti. Nikdy sa už nedozvieme, ako a nakoľko sa obradné postupy prelínali s náboženskými predstavami a akým spôsobom prebiehala ich vzájomná adaptácia.

Kultúrne konfigurácie, ktoré sme predstavili, sa nedajú typologicky zaradiť k pevne danému usporiadaniu znakov. Každá kultúra je charakterizovaná skúsenosťou, ktorá sa už nikde na svete nemôže zopakovať. Uplným nešťastím by bolo, keby sme nasilu chceli vtisnúť kultúry sveta do kategorizujúcej schémy. Bolo by veľmi problematické, ak by sme chceli podľa rovnakých kritérií hodnotiť všetky kultúry a všetky udalosti. Paranoidné a agresívne reakcie sú v dvoch odlišných spoločenstvách Kwakiutlov a Dobuáncov spájané s navzájom veľmi kontrastnými kultúrnymi znakmi. Neexistujú pevne stanovené pravidlá. Apolónske charakterové črty u Zuniov a u antických Grékov tiež nie sú úplne totožné. Zuniovia prostredníctvom ovládania a uzavretosti dokázali z vlastnej kultúry odstrániť všetky cudzie, rušivé vplyvy. Podstatu antickej civilizácie by sa nám ťažko podarilo pochopiť bez inštitucionalizovaného kompenzačného správania dionýzovského charakteru. Presné pravidlá nepoznáme, ale vieme o niektorých hlavných prúdoch, v ktorých sa dominantné vlastnosti prejavujú.

Dva navzájom veľmi podobné vzory správania sa nie v každej situácii prejavujú úplne rovnakým spôsobom. V našej modernej spoločnosti to vidíme na príklade muža, ktorý, hoci je neúprosným a bezohľadným biznismenom, môže byť dobrým manželom a starostlivým otcom. Obsesívny charakter túžby po úspechu sa neodráža v rodinnom živote až do takej miery, ako ju poznáme z obchodníckeho prostredia. Vzory správania, ktorými sa muži v duálnom systéme svojho života riadia, sú úplne protichodné. Dobuánci, napríklad, takúto dualitu nepoznajú. Pre ich partnerský život a výmen-

ný obchod v prstenci Kula platia presne tie isté pravidlá. Pre nás relatívne mierumilovné záhradkárčenie sa v ich poňatí mení na sprisahanie, ktorého cieľom je protivníkovi ukradnúť alebo aspoň znemožniť dobrú úrodu sladkých zemiakov. V našich predstavách je pestovanie činnosťou, ktorú by mal iba do malej miery ovplyvniť základný kultúrny vzor alebo hodnotový a postojoový systém spoločenstva.

Príklad nezvyčajnej modifikácie vzorov správania v závislosti od situácie nájdeme u Kwakiutlov. Úmrtie uctievaného člena kmeňa podniktí Kwakiutlov k úvahám o pomste zlému osudu, ktorý im spôsobil takú hanbu. Ale mladí rodičia, čo stratili malé dieťaťko, vôbec nezachovávajú všeobecne platný postup. Matkin plač je plný žiaľu a smrť bábäťka prídu oplakávať všetky ženy z osady. Matka drží mŕtve dieťa v náručí a hlasno narieka. Všetky hračky dieťaťa sú rozhádzané vôkol, ženy kvília a matka šepká mŕtvemu bábäťku:

Och, och, och, prečo si mi toto urobil? Vybral si si ma za svoju mamičku a ja som ti chcela dať všetko na svete. Pozri na tie hračky a všetky veci, čo som ti nachystala. Prečo ma len opúšťaš? Spravila som ti vari niečo zlé? Veľmi sa budem usilovať, ak ku mne znova prídeš, dieťaťko moje. Len mi slúb, že hneď teraz pôjdeš tam, kde je tvoje miesto, a keď poriadne zosilnieš, vrátiš sa znova ku mne. Prosím, nezostávaj tam dlho. Zlutoj sa nad svojou úbohou matkou, synáček môj.⁹

Matka si želá, aby sa mŕtve dieťa vrátilo tak, že sa jej znova narodí. Piesne Kwakiutlov sú plné smútku aj pri rozlúčke milencov:

*Och, ty mi odchádzaš, berú ťa do pekného mesta New York,
môj milý.*

*Och, keby som tak vzlietla ako ten malý havran, bola by som
vždy pri tebe, láska moja.*

Och, letela by som za tebou, milý môj, láska moja.

*Och, mohla by som spočinúť po tvojom boku, drahý môj,
bolesť moja.*

Láska k tebe mi ničť srdce, pán môj.

*Spomienky na teba, ktorý ma držíš pri živote, mi ničť vnútro,
drahý môj.*

Povedal si, že sa v týchto končinách dva roky neukážeš, láska moja.

Och, keby som tak mohla byť tvojou perinou, prikryl by si sa mnou, láska moja.

Och, mohla by som byť tvojím vankúšikom, hlávku by si si na mne zložil, drahý môj.

Zbohom, veľmi za tebou smútim a nariekam, láska moja.

Aj v tejto piesni zalúbencov vidíme, že smútok sa mieša so zahanbením, ktoré pociťuje opustená deva, z citov zostal len horký výsmech a túžba po odplate. Spevy opustených mládencov a dievčat sa však veľmi nelíšia od podobnej poézie, známej z našej kultúry:

Och, povedz, ako ti mám vyjadriť, láska moja, ako si mi ublížila, drahá moja.

Je to na smiech, láska moja, je to na smiech, ako si mi ublížila, drahá moja.

Je to opovrhnutiahodné, ako si mi ublížila, drahá moja.

Lúčim sa s tebou, láska moja, zbohom, pani moja, lebo si mi ublížila, drahá moja.

A napríklad toto vyznanie:

Tvári sa, že ju nezaujímam, že už ma nemiluje, láska moja jediná, drahá moja.

Drahá moja, toto už je naozaj priveľa, stráca sa tvoja dobrota, láska moja

Priatelia, nepočúvajme už piesne zalúbencov, ktoré spievajú tí neviditeľní.

Priatelia, hádam si pôjdem pohľadať novú veľkú lásku, čo myslíte.

Hádam bude načúvať mojim vyznaniam lepšie ako moja drahá predtým.¹⁰

I keď sa smútok ľahko dokáže zmeniť na urazenú pýchu, v určitých situáciách je dovolené ho otvorene prejať. Aj v intímnom živote Kwakiutlov sa nájde priestor na vyjadrenie vrúcnych citov a láska-

vej náklonnosti. Ani oni vždy nepostupujú podľa vzorov správania, ktoré sú pre ich život najcharakteristickejšie.

Ani naša civilizácia nie je vo všetkých oblastiach ovplyvňovaná len slepou túžbou po moci a úspechu. Aj u kmeňov Dobu a Zuni sa nájdú oblasti života, ktoré sú len čiastočne podriadené určujúcej konfigurácii. Môže to spôsobovať charakter kultúrneho vzoru, ale aj túžba udržať konzistenciu kultúry. V súčasnosti to nedokážeme presne odhadnúť.

Je tu jeden sociologický fakt, na ktorý nesmieme pri štúdiu kultúrnej integrácie zabúdať. Je to vplyv procesu difúzie. Mnoho teoretických antropologických výskumov sa venuje práve ľudskej schopnosti napodobňovať. Odlahlosť oblastí, do ktorých sa kultúrne znaky difúziou dostali, patria medzi najzaujímavejšie poznatky. Zdobenie oblečenia, technológie, obrady, mytológia, obchod spojený so sobášom bývajú často veľmi podobné a sú rozšírené na všetkých kontinentoch nie u všetkých, ale u mnohých domorodých obyvateľov. V rámci veľkých priestorových celkov sa nájdú aj mimoriadne zaujímavé oblasti, kde ich obyvatelia spracovali tento migrujúci kultúrny materiál invenčným spôsobom. U pueblových Indiánov je charakteristická takmer absolútna totožnosť v poľnohospodárskych a magických postupoch, v heroických mýtoch s ostatným domorodým severoamerickým obyvateľstvom. Charakter apolónskej kultúry by sa na inom kontinente formoval určite z iného materiálu ľudského bytia. Takéto dve spoločenstvá by pravdepodobne boli rovnaké po ideovej aj hodnotovej stránke, ale znaky použité na stavbu kultúry by však rovnaké určite neboli. Relatívne podobné konfigurácie z opačných koncov sveta budú mať nevyhnutne rozdielny kultúrny obsah. Zmysel kultúry pueblových Indiánov sa nám najlepšie podarí pochopiť v lokálnom kontexte indiánskych spoločenstiev, s ktorými majú mnohé podobné kultúrne črty. Apolónsky charakter antického Grécka tiež lepšie pochopíme v súvislosti s ostatnými mediteránnymi kultúrami. Naša túžba po poznaní a pochopení kultúrnej integrácie musí nevyhnutne čerpať z poznatkov o difúzných procesoch.

Uznanie dôležitej úlohy integračných procesov v konečnom dôsledku prinesie aj prehodnotenie predstavy o povahe všeobecne rozšírených kultúrnych znakov. V niektorých štúdiách sobášnych a iniciálnych obradov aj náboženstva sa hovorí, že každý znak predstavuje samostatnú oblasť správania človeka, v každej z nich sa preja-

vujú nezávislé postoje. Westermarck chápe manželstvo ako stav riešiaci sexuálne potreby.¹¹ Zvyčajne sa iniciačné obrady vysvetľujú úsilím preklenúť pubertálne konflikty. Všetky možné formy, aké v jednotlivých oblastiach života tieto kultúrne znaky nadobúdajú, majú podľa týchto názorov byť navzájom nezávislé, ľubovoľne modifikovateľné.

Vo veľmi obmedzenom počte spoločenstiev sa naskytnuté možnosti riešia takýmto jednoduchým spôsobom. Sobáš, úmrtie, kontakt s nadprirodzeným sú udalosti, v ktorých sa prejavujú najzákladnejšie potreby spoločnosti. Podnety pre tieto činnosti nevznikajú v priebehu náhodných situácií, ale sú vždy ovplyvnené všeobecným charakterom kultúry. Sobáše obrady nemusia presne nadväzovať na partnerský výber, ale mnohoženstvo by mohlo predstavovať súčasnú verziu pôvodnej idey akumulácie majetku. Hospodárska činnosť môže tak zmeniť svoje pôvodné poslanie zabezpečiť dostatok potravy a oblečenia, že poľnohospodárske postupy sa znenazdajky zamerajú na okázalé drancovanie nenahraditeľných potravinových zdrojov, ktoré sa nakoniec v mene pýchy a hrdosti nechajú zničiť.

Problém správne pochopiť relatívne jednoduché príležitostné riešenia sa vždy znova prejavuje v našom opise troch domorodých spoločenstiev. Smútočné obrady mávajú aj dimenziu trúčlenia, ale aj dimenziu oslobodzujúcej reakcie na veľkú stratu. V skutočnosti sa druhá možnosť ani v jednej z kultúr nášho opisu neprejavila. Puebloví Indiáni sa tomuto modelu priblížili v tom zmysle, že v ich komunite sa smútok zo smrti príbuzného stáva ďalšou príležitosťou, keď kultúrne inštitucionálne postupy napomáhajú hladkému vyrovnaniu sa s citovou stratou. Smútočné obrady ako také v tomto spoločenstve nepoznáme. Pre nich je úmrtie blízkeho udalosťou, ktorej nepríjemné následky je potrebné minimalizovať. Bez ohľadu na diskutabilnosť existencie čistého smútku sú smútočné obrady v komunite Kwakiutlov zvláštnym príkladom paranoickej reakcie. Pozostali sa cítiť byť urazení smrťou svojich blízkych a hlavným cieľom je pre nich organizovanie pomsty za tento hanebný čin. U Dobuáncov nadobúdajú smútočné obrady viac-menej totožné črty, ich najväčšou zvláštnosťou však je, že v tomto prípade sa pokrvné príbuzenstvo zosnulého obráti proti pozostalému partnerovi, ktorého podozrievajú, že smrť spôsobil. Aj v smútku sa Dobuánci riadia svojím strachom zo sprisahania a hľadaním pôvodcu ich nešťastia.

Kolobeh ľudského života ponúka veľké množstvo príležitostí, v ktorých sa v podobe obyčajov a zvykov prejavia navzájom nesúvisiace motivácie. Zlá náhoda spôsobí, že za úmrtie dieťaťa, ktoré podľahlo obyčajnej detskej nemoci, bude obvinený a odsúdený úplne nevinný človek. Prvá menštruácia dievčaťa sa stane príležitosťou na kompletne prerozdelenie majetku kmeňa. Ani smútočné obrady, ani sobášne a iniciačné postupy a hospodársky systém netvorí navzájom nezávislé inštitúcie organizujúce ľudské správanie. Každá z nich má síce svoje pôvodné idey a ciele, ovplyvňujúce jej podobu, ale podoba každej spoločnosti sa práve v koexistencii týchto inštitúcií výborne odráža.

Z nášho pohľadu teda nemá byť predmetom sociologického výskumu konkrétna inštitúcia v rozličných kultúrnych konfiguráciách, ale naopak všetky kultúrne inštitúcie v jednej konfigurácii. Samostatné štúdie príbuzenských systémov, domorodého hospodárstva a ideového systému by podľa nášho názoru mali byť súčasťou výskumov jednotlivých kultúrnych konfigurácií, ktorých sú neoddeliteľnou súčasťou. To najpodstatnejšie zo života Kwakiutlov by sme nikdy nepochopili, keby sa naše štúdium zakladalo na čiastočnom výklade rozkúskovanom na sobášne obrady, manželský život a inštitúciu rodiny. V podobnom zmysle sú aj partnerský život a inštitúcia manželstva podriadené okrem potreby vytvorenia domova aj tomu, že hlavným cieľom našich mužov je bezmedzná túžba po majetku a jeho verejnom prezentovaní. S tým súvisí aj postavenie žien v domácnosti a prejavy žiarlivosti alebo náš vzťah k vlastným deťom. Naše deti nepovažujeme za osobnosti, ktorých právo na názor je už od detstva rešpektované. V niektorých primitívnych spoločenstvách to tak je. Naše deti sú naším majetkom, podľa potreby chváleným či zatracovaným. Deti sú súčasťou nášho ega a vždy sa musia podriaďovať našej autorite. Takéto výchovné metódy sú jediné, aké poznáme. Nevznikli však z ničoho nič, ale pri ich zrode stáli základné vzory správania akceptované v našej kultúre, naše zvyky a obyčaje.

Naše úsilie správne pochopiť kultúru človeka začína prinášať prvé ovocie. Teraz by sme už mali vedieť správne pochopiť rozdiel medzi tenkou vrstvou generickej kultúry a jej mnohými podobami, ktoré v závislosti od miesta, spoločnosti a ľudí nadobúda. Poznatok, že lokálne kultúry nevznikli náhodným výberom, nám však nebude nápomocný pri túžbe zmeniť ich alebo vymaniť sa spod ich vplyvu.

Zmena sa dá omnoho ľahšie dosiahnuť, než by sa mohlo zdať. Napríklad dôsledné prehodnotenie materskej starostlivosti nemusí vždy byť zárukou úspechu pri liečbe neurotického dieťaťa, ktoré sa stráca v neprehľadnej situácii. Jeho stav sa zhoršuje aj každým novým kontaktom s okolitým svetom a môže pretrvať obdobie od školskej dochádzky až do dospelosti, lebo ideálny zmysel života v našom poňatí, ktorým je rivalita a bohatstvo, je preňho nepochopiteľný. Možno bude liečba úspešná a dieťa sa dokáže od matky odpútať. Ale terapeutický postup by sa nemal zakladať na riešení vzťahov medzi rodičmi a deťmi. Mal by sa viac zamerať na správne pomenovanie problémového, všeobecne akceptovaného správania v modernej spoločnosti, na osobnostné tréningy a na nacvičovanie medziľudských vzťahov.

Nejednoznačnosť hodnotiaceho zmyslu termínu spoločenské ocenenie sa odzrkadľuje najmä na pozadí rozmanitosti integrácie kultúrnych vzorov v rôznych kultúrach. V diskusiách sú podľa konkrétnej hodnotovej hierarchizácie priradené ocenenia jednotlivým vzorom správania a ľudským vlastnostiam. Najžiaducejšie sú tie, ktoré vedú k dosiahnutiu všeobecne akceptovaného cieľa. Býva to tak, že vlastnosti človeka, ktorý je sebecký a zneužíva svojich priateľov a blízkych, odsudzujeme a za príkladných považujeme ľudí, ktorí sa bezozvyšku poddajú spoločenstvu. Povahový sadizmus ani masochizmus neuznávame, ceníme si skôr človeka, ktorý žije a nechá žiť. Štandardizácia a inštitucionalizácie takéhoto „všeobecného blaha“ nie je ani zďaleka len utopickým snom. Vidíme to u Zuniov. A poznáme aj chyby krásy takéhoto rozprávkového systému. Nenájde sa tu miesto pre také vlastnosti, v našej kultúre mimoriadne cenené, ako cieľavedomosť, iniciatívnosť alebo odvaha. Ich kultúra je nenapraviteľne nevtieravá. Všetky činnosti, ktoré Zuniovia od narodenia až po smrť vykonávajú, slúžia na naplnenie zmyslu života, či už ide o úspech, neúspech, životné lásky alebo úctu k blízkym. Systém rituálov vytvára pre takéto naplnenie zmyslu predpoklady a všetky ostatné záujmy zatláča do úzadia. Druhou stranou tejto mince je však nekonečný ceremonializmus, aký nedokáže uspokojiť ušľachtilé túžby ľudského bytia. Vždy to tak bolo, že každá minca má dve strany a každá palica dva konce.

Zložitá problematika hodnotového systému kultúry je vynikajúco naznačená aj u Indiánov Kwakiutlov. Základným motívom všetkých kultúrnych inštitúcií ich spoločenstva je idea súťaživosti. V tomto

sú nám dosť podobní. Nesúťažia však v získavaní materiálnych predmetov, súťažia v ničení protivníka. Netúžia po blahobytnom rodinnom živote a vlastníctve pekných užitočných vecí, ktoré by im mohli poskytnúť potešenie. Ich túžbou je tromfnúť susedov a mať viac než ktokoľvek iný. Nič iné nemá pre nich zmysel. Ich súťaživosť nie je zameraná na prvotné činnosti, napríklad uplietť najkrajší kôš alebo ušiť najkrajšie mokasíny. Ich túžba po víťazstve ich dostáva do neprirodzenej situácie, do hry dokázať svoju schopnosť zvíťaziť nad ostatnými.

Rivalita je ľudská vlastnosť v škále vzorov správania nevelmi cenená. Kultúra, v ktorej sa práve táto vlastnosť stane ideálom, sa stane tyraniou bez možnosti oslobodiť sa. Túžba po nadradenosti je gargantuovská, nikdy ju nenaplníte. Súťaží sa bez konca. Čím viac majetku komunita získa, tým väčšie sú rozmery, v ktorých tento boj prebieha, ale víťazom sa nestane nikdy nikto. Táto medzná podoba rivality je navyše u Kwakiutlov inštitucionalizovaná v takej absurdnej podobe, že úplné zničenie všetkých získaných predmetov sa stalo cieľom. Svojou hrou na získavanie majetku prezentujú Kwakiutlovia svoju predstavu o nadradenosti. Hra sa však veľmi jednoducho dokáže zvrtnúť na plienenie najcennejších predmetov, vypaľovanie domov a zakladanie vatier z diek a kanoe. Kwakiutlovia v tom nevidia nič rozporuplné, ale myslím si, že spoločenské škody sú jasné. Aj naša stredná trieda je pod vplyvom podobnej chorobnej kompetitívnosti. Domy sa stavajú uniformne, deti chodia do rovnakých škôl a za zábavou sa ide do rovnakých podnikov. Každá rodina sa tým usiluje dokázať, že je schopná držať krok.

Nie je to pekná predstava. Súťažné hry Kwakiutlov sa končia absolútnym zruinovaním súpera. Americká stredná trieda zase neuznáva osobný vkus a individuálnu spokojnosť, ale trvá na prispôsobivosti ako hlavnom zdroji uspokojenia. V oboch prípadoch sa majetok necení pre jeho schopnosť uspokojiť potreby človeka. Prostredníctvom majetku je dokazovaná výlučnosť. Keby sa hospodársky systém riadil inou ideológiou ako túžbou po víťazstve, v prerozdelení a konzumácii majetku by sme poznali úplne iné „zákonitosti“.

Spoločenstvo Kwakiutlov a spoločenstvo amerických kolonizátorov však našli radosť a zmysel života práve v túžbe po víťazstve. Kwakiutlovia majú podľa vlastných predstáv príjemný a rozmanitý život. Ich kultúra má osobité čaro a hodnotový systém ich spoloč-

nosti je možno komplikovanejšia, než sme mali možnosť sledovať v kultúre Zuniov. Bez ohľadu na diskutabilnosť štandardov konkrétnej kultúry každý spoločenský systém má svoje vlastné kvality, korešpondujúce so životnými cieľmi jeho členov. Prakticky nemožné je dosiahnuť, aby sa v jedinej civilizácii dokázali stretnúť všetky pozitívne, najcennejšie ľudské vlastnosti. Predstava o ideálnom stave s nemennou, dokonalou štruktúrou, v ktorej by mali ľudia zaručený neobmedzený rozkvet, je nespĺniteľným snom. V skutočnosti dokážeme na spoločenskom poriadku urobiť zmeny iba opatrným a dosť komplikovaným postupom. Porovnáme kultúrne inštitúcie podľa kritéria prínosu pre spoločnosť, od všeobecne akceptovateľných vzorov správania, ktoré determinujú, a v závislosti na ľudskom utrpení a ponížení, ktoré spôsobujú. Nech je základný vzor akokoľvek „zlý“, ak sa spoločnosť dokáže s ním vysporiadať a nakoniec získa podobu fungujúceho systému, niečo pozitívne v ňom musí byť. Nebezpečenstvo je však veľké a spoločnosť sa možno rozpadne, zničí ju revolúcia, podľahne ekonomickému a citovému kolapsu. Pre súčasnú generáciu je v modernej spoločnosti tento problém najpálčivejším zo všetkých, pred ktorými stojí. Niektorí odborníci presadzujú názor, že ekonomickým znovusporiadaním je možné priblížiť sa k ideálnemu stavu. Zabúdajú pritom, že spoločenský systém svojimi kladmi a zápornými tvorí jednotný celok navzájom neoddeliteľných skutočností. V tomto prípade nejstvieje ideálna cesta, ako realizovať ideály.

Na našej ceste za zvyšovaním kultúrneho vedomia sa bohužiaľ nemôžeme vyhnúť jednej náročnej skúške. Musíme sa naučiť správne zhodnotiť základné znaky našej kultúry. Každý, kto žil celý život v jedinej kultúre, sa nevymaní spod jej vplyvu len tak jednoducho. Je veľmi ťažké zmeniť svoj vrúcny vzťah k tradíciám, obyčajom, normám. Poznáme ich tak dobre ako staré papuče a svet, v ktorom takéto známe znaky nenájdeme, je pre nás smutný a neobývateľný. Kultúrne znaky však podliehajú modifikáciám, ktoré nadobúdajú niekedy až krajnú, absurdrú podobu. A vtedy sa nám vymknú z rúk. Je to okamih, keď by sme mali tieto znaky podrobiť zdrvivúcej kritike a prehodnotiť ich vplyv na nás ľudí. Ale onemierime ako ryba. A tak sa zmena udeje odrazu, revolučne a niekedy je nová skutočnosť presným opakom pôvodného stavu. Pomalý priebeh zmeny je nemožný, lebo stará generácia nechce prehodnotiť prebujnelú podobu inštitúcií. Potenciálni výskumníci vlastnej kultúry tiež nedokážu objektív-

ne uvažovať, lebo stratili potrebný nadhľad. Nevyhnutnosť existencie podobného stavu však vždy prinesie aspoň čiastočné uvoľnenie napätia.

Vedeckému výskumu sme doteraz nemohli podrobiť tie znaky našej kultúry, ktoré v nej zohrávali priam životne dôležitú úlohu. Náboženstvo sa nedá nezaujato študovať v dobe, keď sa ním riadi život celej spoločnosti. Teraz máme možnosť zoznámiť sa s vedným odborom komparatívna religionistika, ktorý sa môže venovať vlastnému predmetu bez obmedzenia. V podobnom duchu sa nesie nepravdepodobnosť nezaujateho výskumu kapitalizmu ako hospodárskeho systému modernej spoločnosti. Aj počas vojen sú medzinárodné vzťahy a medzištátne vojenské výcviky tabu. Našu spoločnosť musíme podrobiť veľmi špecifickému rozboru. Vzory našej kultúry majú na nás mimoriadny vplyv, ktorý však nie je spôsobený tým, že by boli unikátnym javom v rámci všetkých spoločenstiev. Svoj vplyv na nás si uplatňujú ako nárok na modelovanie konkrétnej historickej epochy. Ľudské vlastnosti, ktoré sú pre Dobuáncov základom charakteru človeka, sú nespoľahlivosť a nadmerná bojzlivosť. Pre Kwa-kiutlov sa život skladá zo súťaživých šarvátok, kde úspech merajú mierou poníženia súpera. Ich aktivity odrážajú dôležitosť, akú prikladajú podobným vzorom správania vo vlastnej kultúre. Pochopenie dôležitého postavenia konkrétnej inštitúcie v kultúre nám automaticky neumožní pochopiť jej jedinečnosť a užitočnosť. Keď dokážeme objektívne prehodnotiť naše obľúbené a nasilu presadzované znaky vlastnej kultúry v iných spoločenstvách, naše úsilie o kontrolu kultúry možno nadobudne prijateľnejšiu podobu.

POZNÁMKY

¹ euroamerickej civilizácie (pozn. prekl.)

² Durkheim, E.: *Les Règles de la méthode sociologique*. Paríž 1912

³ Kroeber, A. L.: The Superorganic, in: *American Anthropologist*, č. XIX (1917), s. 163–213

⁴ Porovnaj Folsom, J. R.: *Social Psychology*. New York 1931

⁵ Porovnaj Allport, F. H.: *Social Psychology*. Boston 1924

⁶ Rivers, W. H. R.: *Sociology and Psychology*, in: *Psychology and Ethnology*, Londýn 1926